Практичне заняття №35

Тема: Розділові знаки у складносурядних реченнях.

План

1. Кома у складносурядному реченні.
2. Тире і крапка з комою у складносурядному реченні.

Завдання 1. Перепишіть речення, поставте розділові знаки. Поясніть, в яких випадках кома між предикативними частинами складносурядного речення не ставиться.

1. В країнах теплих, полудневих злітає дощ із хмар рожевих і переймають на путі його проміння золоті. 2. Тільки дуб стоїть у листі і калинонька в намисті. 3. Підведу усміхнене обличчя і по квітці світла у очах. 4. Грає й сяє, мов самоцвітне каміння, чиста роса; то стрільне вам у вічі тоненькою голочкою жовтого світу то зачервоніє круглою горошиною то засиніє синьоцвітом. 5. Сам вперед іди і другого за собою веди. 6. Нас ворог сто разів хотів зламати та ми лиш гартувалися в борні. 7. Всім серцем любіть Україну свою і вічні ми будемо з нею. 8. Калиночка буде цвісти а ти, синку, будеш рости. 9. Скільки ж то сили і скільки то муки! 10. Степ і вітер. Степ і тиша.

Завдання 2. Прочитайте текст, випишіть складні речення, охарактеризуйте засоби поєднання предикативних частин (сполучники, сполучні слова). Поясніть пунктограми.

Край міста на горі, на самому вигоні, стоїть маленька, старенька хатинка. Біля неї на подвір'ї все пошарпане, поруйноване,- клуня обідрана, хлівець без покрівлі похилився, тин ледве держиться, і сама вона теж похилилась, покривилась, облупилась й якось сумно дивиться маленькими віконцями на город. Спитайте кого хочете в Сонгороді, чия то хата, і кожний вам скаже, що то хата Ілька Чубатого, хоч і молодого, але першого злодія на цілий Сонгород - злодія, якого сам батько одцурався, а добрі люди десятою вулицею обминають, з яким мають діло тільки його приятелі, такі ж, як і він, злодії: Андрій Голуб, Марко Чумарченко, дочка Марка, Мотря, декілька голодрабців і весь той люд, що не має в душі бога й не боїться ні тучі, ні грому. Кожний вам скаже, що Ілько вже сидів у губернії в тюрмі, що мало, як два рази на тиждень сидить він на етапі, що сход збирається його вислати «на поселення», та Ілько на се не вважає: уночі грабує-палить, а вдень або спить, або гуляє.

Сонце стоїть на півдні. Тихо на вулиці. Далеко видніється ціле місто, таке невеличке, що скоріше б можна назвать його великим селом. Широко розляглося воно солом'яними покрівлями, зеленими садками, далекими лугами. Тільки посередині в'ється стежка з залізних покрівель - то крамниці та казенні будинки.

(В. Винниченко)

Завдання 3. Перепишіть текст, визначте предикативні центри та засоби зв’язку між частинами складносурядних речень. Поясніть пунктограми.

Кайдаш прийшов до церкви; церква була ще заперта. Він сів коло дверей на кам'яних східцях і поклав шапку коло себе. На горах за шпилями, вкритими лісом, пишно горів вечірній світ сонця. Всі шпилі чорніли в тіні, а між ними в долини проривався світ пучками, заливав западини золотими пасмами, пронизував кожний верх дерева і блищав крізь зелений лист, як через кришталь. Над лісом розлився дивний спокій, а дзвін ґув та дрижав над шпилями, тричі одбиваючи свій згук. Кайдаш сидів, мов дерев'яний, і на його лиці розливався якийсь смуток та жаль. Сторож брязнув ключами, одмикаючи важкий здоровий замок. Кайдаш кинувся, аж затрусився.

Одчинили церкву. Прийшов священик з дяком і почав правити вечерню. Паламар був у полі. Кайдаш пішов у вівтар служить за паламаря, посвітив свічки перед образами й подав священикові кадильницю...

Церква була зовсім порожня, тільки в бабинці стояли три баби в намітках. Кайдаш молився, стоячи навколішки, не зводив ясних очей з царських врат, а його широке бліде лице стало жовте, як віск, жовте, як лице в ченця.

Вийшовши з церкви, Кайдаш пішов до пана за грішми. Він був добрий стельмах, робив панам і селянам вози, борони, плуги та рала і заробляв добрі гроші, але ніяк не міг вдержати їх у руках. Гроші втікали до шинкаря. Панщина поклала на Кайдашеві свій напечаток.

(І. Нечуй-Левицький)

Завдання 4. Прочитайте текст, виконайте письмовий синтаксичний аналіз складносурядних речень.

У нас був дід дуже схожий на бога. Коли я молився богу, я завжди бачив на покуті портрет діда в старих срібнофольгових шатах, а сам дід лежав на печі і тихо кашляв, слухаючи своїх молитов.

У неділю перед богами горіла маленька синенька лампадка, в яку завжди набиралось повно мух. Образ святого Миколая також був схожий на діда, особливо коли дід часом підстригав собі бороду і випивав перед обідом чарку горілки з перцем, і мати не лаялась. Святий Федосій більш скидався на батька. Федосію я не молився, в нього була ще темна борода, а в руці гирлига, одягнена чомусь у білу хустку. А от бог, схожий на діда, той тримав в одній руці круглу сільничку, а трьома пучками другої неначе збирався взяти зубок часнику

Звали нашого діда, як я вже потім довідавсь, Семеном. Він був високий і худий, і чоло в нього високе, хвилясте довге волосся сиве, а борода біла. І була в нього велика грижа ще з молодих чумацьких літ. Пахнув дід теплою землею і трохи млином. Він був письменний по-церковному і в неділю любив урочисто читати псалтир. Ні дід, ні ми не розуміли прочитаного, і це завжди хвилювало нас, як дивна таємниця, що надавала прочитаному особливого, небуденного смислу.

(О. Довженко)

Завдання 5. Випишіть з художніх творів для дітей 10 складносурядних речень різних типів. Поясніть розділові знаки в них.

Практичне заняття №36

Тема: Типи складнопідрядних речень та їх стилістичне навантаження.

План

1. Будова складнопідрядних речень.
2. Складнопідрядні речення з підрядними підметовими і додатковими.
3. Складнопідрядні речення з підрядними присудковими і означальними.
4. Складнопідрядні речення нерозчленованої структури.
5. Складнопідрядні речення розчленованої структури.

Завдання 1. Випишіть з поданих речень сполучники та сполучні слова. Визначте, якими членами речення є сполучні слова.

1. Була пора, коли цвіли сади. 2.І обеліск нагадує про тих, що під гранітом вічним сном заснули. 3. Діти слухали, як шуміло море. 4.Хліб пахне солодко, як пахнуть медом роси. 5. Хто вбить народну пам'ять хоче, того безчестя не мине. 6. Як ту мову нам забути, котрою учила нас всіх ненька говорити? 7. Ми підем, де трави похилі. 8. Він повернув туди, звідки долинав ледь чутний гоос. 9. Хай славен буде той, чий голос до волі серце розбудив. 10. Тепер він твердо знав, чому присв'ятить життя.

Завдання 2. Прочитайте текст, випишіть складнопідрядні речення, поясніть характер підрядного зв'язку.

Видався теплий, ясний день, один із тих днів, коли літо наче виривається з мокрих, холодних обіймів осені, спішить попрощаться з людьми, всміхнуться тепло-ласкаво востаннє й покориться долі. Соице гріло-пекло, грало в калюжах, що займали трохи не півдвора, жваво цвірінькали горобці, тріпались кури, лазила по дворі свиня з поросятками, тільки дерева оголені якось сумно виставляли з саду голі свої віти та тужливо хитали вершечками. З камер повисипали арештанти, порозсідались біля дверей, повиносили койки з тоненькими сінниками, порозвішували мокрі спідниці, сорочки, онучі; дехто стиха заводив пісні, дехто борюкався, а дехто прямо сидів, грівся і смаковито хмуривсь на сонце. Навіть Степан, старий дозорець,-«соцаяліст», як звав товариш його Гаврило за те, що той не постив у Петрівку, їв у неділю до звону, не хотів читать ані букви з Біблії і не любив багато балакать,- навіть Степан виліз із темної сторожки, сів на коридорі, надів окуляри і став читать «Путешествие по реке Оранжевой й ея притокам», що вже років зо три, як він його почав читать. Біля тину, проти сонця, на койці сидів старий Дем'ян, ватажок штундарів, із симпатичним лицем і добрими очима дідочок. Поруч сиділи «брати» його, себто одної з ним віри дядьки,- один рудий, бородатий, огрядний; другий носатий, чорний і худий. Проти їх, на другій койці, сидів Гаврило, «челаєк з понятієм» - високий, худий й тонкий, схожий, як сам про себе не без гордощів казав, на святого Антонія, чудотворця Печерського. Гаврило не пропускав ні одної церковної служби, харчувався самою цибулею і житнім хлібом і в розмові закидав «по-вченому». Біля Гаврила, примостившись на цеглинах, писав на койці листа худенький чоловік, старанно виводячи букви, поводячи за рукою кінчиком висунутого язика і через кожні три хвилини повертаючись до Гаврила за порадою. Далі, ступнів на три, на голоблях тачки,

сиділа Мотря, а на самій тачці, пацаючи ногами і вставляючи іноді й своє до балачки, прибраний і веселий Ілько.

(В. Винниченко)

Завдання 3. Прочитайте текст, випишіть складнопідрядні речення нерозчленованої структури. Поясніть розділові знаки.

Толі зробилось страшно. В руки стало якось дуже холодно, ноги ослабли і сковзались по льоду. Хотілось упасти на лід, притулитись до нього всім тілом і кричати, кликати на поміч.Але він і те боявся зробити. Тільки стояв і тихенько став плакати.А люди на березі хвилювались, кричали, радились, як вирятувати Толю, і не знали, що зробити, бо кожний радив одне, другий друге, третій третє. Всі йшли рядом з крижиною, на якій стояв і плакав Толя, кричали, махали руками, кудись когось посилали. А Толя тимчасом все плив далі. Він уже випустив палицю з рук і хукав на червоні пальці, обливаючи їх сльозами.Деякі з дорослих пробували зайти по крижинах з другого боку, але крига угиналась, ломилась під ними і один швець навіть трохи не впав у воду. В цей час звідкись узявся Федько. Він, як тільки Толя розтерявся на льоду, і всі побачили, що злякався,— десь зразу зник. Його навіть хотіли вилаяти, що призвів панича до такої біди. Але Федько як під кригу пішов.

— Ага! Злякався, скурвин син! Шибеник чортів, навчив хлопця та й утік.Усі вже знали, що Толя хазяйський синок, а деякі навіть побігли за його папою.І от, коли всі метушились, бігали і не знали, як вирятувати Толю, несподівано з'явився Федько. В руках йому була довжелезна палиця, в яку він почав забивати гвіздка, раз-по-раз заклопотано подивляючись на Толю. Спірка й Стьопка всіма силами старались помагати йому.

(В. Винниченко)

Завдання 4. Прочитайте текст, випишіть складнопідрядні речення розчленованої структури. Поясніть розділові знаки.

Родим не казав Сивоокові ніколи нічого, не пояснював, що діється в полум'ї і на глині, на яку крізь соломинки, вставлені в турячі роги з краскою, накраплювалися співучі барви. Не почув з його уст малий назви жодного бога, але незабаром знав уже всіх, вловивши то раз, то вдруге з уст заброд-купців, які торгувалися з Родимом за його посуд і за його богів, і вже знав, що отой чотирилиций, скупчений у мудрості своїх чотирьох ликів, повернутих на всі чотири сторони світу, - Світовид, а той гнівливий, іскряно-жовтий - то бог блискавиць Перун, а зелений, мов причаєність лісових гущавин, - пастуший покровитель Велес, а той надутий, мов купка, широконіздрий, з жадібними очима - то Сварог, верховний бог неба і світу; найліпший же для Сивоока видавався Ярило, господар всього плодючого й родючого, щедрий, всемогутній мідяноголий бог, заквітчаний таким веселим зелом, яке нікому й не снилося. Сивоок довго не міг збагнути, чому найближче до серця йому саме цей бог, і тільки згодом, якось випадком, підгледівши, як Родим з особливою старанністю чаклує над новим Ярилом, побачив: дід дає богові своє поличчя!

В цьому Сивоок не вбачав нічого дивного, бо вже давно запримітив спільність між богами і дідом Родимом. Мовчали боги, мовчав і Родим. Тільки вже як починали занадто докучати з своїм торгуванням йому купці, то

відбуркував їм глухим басюрою: "Так" або "Ні", "Мало" або "Хай". Родим уявлявся Сивоокові найдужчою силою на світі, але одного разу малий спостеріг, як дід мовчки молився коло джерела дерев'яному, невідомо ким поставленому Світовиду, і зрозумів: бог ще дужчий за Родима. Відтоді бог уявлявся йому всім, що дужче за нього. Ще розумів він, що є бог чужий і є - мій. Домовлятися з богами важко. Вони завжди мовчать, не знаєш, чують тебе чи ні, догодив ти їм чи ні. Мабуть, боги дають силу. Хто мене перемагає, у того дужчий бог. У Родима був бог найдужчий, бо дід нікого не боявся. Він роздавав своїх полив'яних богів, не шкодував на них найясніших барв, а сам вдовольнявся давезним, зсірілим від часу й негоди дерев'яним Світовидом, бо був певний його нездоланності.

(П. Загребельний)

Завдання 5. Прочитайте текст, випишіть складнопідрядні речення, визначте їх тип. Підкресліть предикативні центри, охарактеризуйте сполучні засоби.

Дід Захарко був коваль, хоч я ніколи не бачив, аби він щось кував. Все моє життя він ходив повз нашу хату з цілим снопом довгих вудок і так гупав чобітьми, що ми прокидалися вночі, як од грому, коли він повертався часом з рибалки. У нього були великі чоботи і такі важкі ноги, що, здавалося, під ним вгиналася земля. І ходив він трохи ніби присідаючи, як на сіні чи на ступі. Борода в нього була, як і в нашого діда, зовсім уже сива, тільки посередині, там, де був рот, неначе ткнуло щось рудим квачем. Після рибалки дід Захарко запалював цигарку і довго сидів біля хати на колодці, дивлячись в одну точку, немовби на поплавок. Курив він такий лютий тютюн, що коло нього ніхто не міг стояти близько. Його обходили кури й поросята. Собаки оббігали городами, а невістка Галька спала в коморі, і часто бідкалася нашій матері, що дід її задушить своїм тютюном, і викидала його свитку надвір. Казали, що Захаркового запаху боялась навіть риба і тому погано клювала. Діда здалека було чути нюхом. Коли він проходив повз нашу хату, над вулицею довго висів тютюновий слід. Сей слід тютюновий висітиме ще колись в моїх картинах про рідну землю, де складе мій предок востаннє всі свої мозолі поверх білої сорочки під яблунею серед яблук і груш, і морква житиме в картинах, і гріх, і бабині прокляття, а тим часом іду я, засмучений хлопчик, до старого коваля спокутувати перший гріх.

(О. Довженко)

Завдання 6. Напишіть твір-роздум на тему: «Що означає бути сучасним?». Активно використовуйте подані звороти:
Я думаю, що…, я не сумніваюсь в тому, що…, мені здається, що…, я дотримуюсь думки, що…, я (не) впевнена в тому, що…

Завдання 7. Перепишіть текст, виконайте письмовий синтаксичний аналіз складнопідрядних речень.

Думка б'ється шалено. Потім приходить тиха жура, приходить смуток, приходить втома. Він притискається лицем до грат і дивиться в ніч. Місяць зайшов за сильвету дзвіниці, і небо стало ясним, а весь собор ще темнішим і чітко-чітко вирізьбленим із усіма своїми найменшими деталями, з прапором

замість хреста на центральній бані. Той прапор ворушиться, літає зловісно, немов кажан, упійманий у сільце. Між тією сильветою собору й цими гратами та дахами, що відгородили грати від собору, десь там проходить його вулиця, його рідна вулиця, на якій вони з братами ловили метеликів, будували "Купалу", мріяли, бавились, виростали. Вулиця, на якій він не був уже так багато-багато років... Андрієві хочеться вийти й отак піти по тій вулиці, постояти біля кожної хати, біля кожного двору, де його колись знали та й тепер, далебі, не забули. Ні, не забули! Він пригадує, як його везли сьогодні тією вулицею, й серце його наливається вогнем. Вивівши з двору, його посадили на "лінійку", сержант сів зліва, міліціонер справа, другий міліціонер - за кучера, а валізку Андрієву поклали посередині, - сірі баскі коні (один в корінь, другий у пристяжку) рвонули з місця... Андрій знав, що був буденний день, але біля кожного двору стовбичили люди. Всі, кого він знав і кого він уже не знав, бо були нові або повиростали з немовлят, стояли мовчки й дивились на нього. Біля кожного двора! І так по всій вулиці! Вони не сміли ані слова сказати, ані кивнути, ані рукою махнути, лише дивилися широко витріщеними очима або з-під насуплених брів. А Андрій дивився на них. І раптом збагнув, захвилювався: "Це ж вони спеціально вийшли його проводжати!.. Так, так! Спершу зустрічати, а тоді проводжати! Його!.."

(І. Багряний)

Практичне заняття №37

Тема: Розвиток писемного мовлення. Творчий переказ.

План

1. Методичні рекомендації щодо проведення переказу.
2. Аналіз структури тексту та складання плану.
3. Мовний і стилістичний аналіз тексту.

Завдання 1. Напишіть докладний переказ тексту. Висловте власну оцінку традиції створення родовідних дерев.

Родовідна пам'ять

Чи схожа родина на дерево? Чи не походять і не розвиваються від діда-прадіда діти, онуки та правнуки за тією ж закономірністю, що й гілки від стовбура? Усяке порівняння, як каже народна мудрість, кульгає. Та все ж чимало істин ми краще пізнаємо саме завдяки порівнянням...

Ще в глибоку давнину виник звичай вести літописи, хронології роду, щоб передати нащадкам пам'ять про їхніх предків. Кожне наступне покоління розповідало про себе. В архівах знаходимо чимало таких хронік, або генеалогій. Вони дають цінний матеріал для вивчення не тільки того чи іншого роду, а й певних суспільних явищ. Адже люди, сім'ї, династії були учасниками важливих історичних подій. За літописами не завжди зручно одразу охопити всю історію роду. Тому представники знаменитих родин часто замовляли художникам, граверам наочне зображення свого роду. Так виникла традиція родовідних (або генеалогічних) дерев, яка поширилася в мистецтві багатьох країн, у тому числі й українському.

Родовідні дерева в Україні з'явилися в середньовічну епоху. Кожне таке дерево являло собою алегорію, тобто іносказання, утілення в образі дерева поняття про рід людський. Родини зображувалися у вигляді гілок, а члени цих родин - як галузки, листочки, плоди.

Зручною для відображення родовідних дерев була гравюра. З підготовленої гравером металевої пластини або дерев'яної дошки можна було зробити чимало відбитків, щоб подарувати їх родичам, знайомим. Гравюри з родовідними деревами додавалися до сімейних хронік. Однак вони часто були також самостійними творами або ілюстраціями в книжках, коли в них ішлося про того чи іншого представника роду. Бувало й таке, що родовідне дерево вклеювали в книжку на тій підставі, що сім'я матеріально підтримувала друкарню, у якій готувалося це видання, або давала кошти саме на його друк. Це був неначе «колективний портрет» родини в пам'ять про її благодійну діяльність.

Родовідне дерево найчастіше зображували у вигляді лавра, пальми, дуба, а також куща винограду чи троянди, тому що їх цінували передусім за довговічність, красу крони й деревини, плоди і квіти. Символічно всі ці якості переносили на представників роду, члени якого замовляли гравюру. Найталановитішими граверами родовідних дерев в Україні у ХУІІ-ХУІІІ століттях були Олександр Тарасович, Іван Щирський, Григорій Левицький. Родовідні дерева, як правило, пов'язувалися своїм змістом з поширенням освіти, культури, наукової діяльності. Деякі родовідні дерева присвячувалися диспутам у Києво-Могилянській академії.

Простолюд України не мав змоги замовляти родовідні дерева. Але основна ідея виготовлення генеалогій - збереження пам'яті про свій рід - народилася на ґрунті національної традиції пошанування предків. Тому в давнину кожен вважав своїм обов'язком знати імена своїх предків принаймні до сьомого коліна. Ті, хто легковажно ставився до цього обов'язку, зазнавав морального осуду.

У наш час, коли опанування комп'ютерних технологій набирає масового характеру, виготовлення родовідних дерев стало доступним практично кожному. Однак проблема полягає в тому, чи збереглася в українців внутрішня потреба у виготовленні генеалогій. Чи варто відроджувати цю давню традицію в кожній українській родині?

(*За Д.Степовиком)*

Завдання 2. Напишіть докладний переказ тексту.Доповніть переказ власними роздумами про відповідальність як важливу рису характеру людини, аргументуючи прикладами з життя.

Відповідальність

Категорія відповідальності тісно пов'язана з уявленням про свободу людини. Цілком очевидно, що, не маючи свободи, людина не могла б відповідати за власні вчинки. Вони поставали б як вираження якоїсь чужої волі або ж як результат випадку.

Коли шибку вашого вікна розіб'є футбольний м'яч, вам не спаде на думку картати його, бо він не міг самовільно змінити траєкторію свого руху. Коли ваш

пес стягне зі столу скатертину, ви можете на нього нагримати, але ж не будете всерйоз звинувачувати його в хуліганських діях і ображатися на нього.

Щодо людини, то вона має свободу дії, свободу вибору, здатна свідомо обирати той чи інший варіант поведінки, а тому повинна відповідати за обране і вчинене нею.

Однак наші судження про ступінь відповідальності будь-кого мають бути надзвичайно виважені. Зрозуміло, що питання про відповідальність здебільшого не просте й вирішується неоднозначно.

Людина із чистим сумлінням, коли йдеться про власну відповідальність, найчастіше схильна поширювати її далеко за межі своєї реальної свободи в конкретній ситуації дії. її не влаштовують «заспокійливі» міркування відносно того, що, мовляв, усе передбачити неможливо, а вище голови не стрибнеш.

За будь-яких обставин людина є істотою відповідальною. Якщо ми не хочемо зректися власної людяності, ми маємо, незважаючи на всі конкретно-ситуативні складності, «підтягувати» себе до ідеального стану.

Виявляючи здатність по-справжньому відповідально ставитися до своїх моральних проблем, особистість засвідчує тим самим і свою причетність до духовних якостей людського буття - його гідності, осмисленості, індивідуальної неповторності. Показовим для моральної відповідальності є насамперед дотримання певних моральних зобов'язань.

Досить поширеною є думка про те, що морально свідома людина відповідає за все (або мусить відповідати за все) і відповідає головним чином перед собою. Чи справді це так? Немає сенсу заперечувати, що така позиція ґрунтується на певних засадах моральної шляхетності. Порядній людині, людині з розвиненим сумлінням властиво завищувати міру своєї відповідальності; це глибоко людський порух душі, здатність до якого в будь-якому випадку свідчить про моральну доброту особистості. Утім, варто зазначити, що кожна людина відповідає зі свого особливого місця в бутті, тому не може відповідати за вчинки інших.

Сучасна людина дедалі більшою мірою усвідомлює, що нині вона справді мусить і здатна взяти на себе відповідальність за виживання свого роду й за продовження життя на планеті Земля загалом, - адже технічний і науковий потенціал став чинником справді планетарного масштабу, і від того, як усе буде скеровано, залежить подальша доля цивілізації.

Коли звернутися до запитання: «Перед ким відповідає людина?», то очевидним є те, що людина повинна відповідати не тільки перед власною совістю, ай - через неї - перед іншими.

Однак у моральному житті, моральному розвиткові особистості не буває готових рецептів. Кожне наше рішення містить у собі елемент ризику, і чим вищою є та чи інша людська ідея сама по собі, тим вона вразливіша, тим болючішими є всякі її перекручення. Тому потрібно завжди пам'ятати про відповідальність.

(*За В. Малаховим)*